

K SITUÁCII DOBY: KIERKEGAARDOVA VEREJNOSŤ A JASPERSOVA MASA

PETER ŠAJDA, Filozofický ústav SAV, Bratislava, SR

ŠAJDA, P.: On the Condition of the Age: Kierkegaard's *Public* and Jaspers' *Mass*
FILOZOFIA 70, 2015, No. 9, pp. 726-735

In 1914 Theodor Haecker presented Kierkegaard to the German-speaking public as a *social critic*, when he published the translation of a fragment from Kierkegaard's *A Literary Review* (1846). The translation inspired several influential authors of the interwar period, who commented on the condition of the society of that time. One of them was Karl Jaspers who believed that Kierkegaard's views were more relevant in the 20th century than they were in the 19th century. In his work *The Spiritual Condition of the Age* (1931/1932) Jaspers adopted several motifs from Kierkegaard's critique of society. In the present paper I examine thematic points of intersection of Kierkegaard's reflections on *the public* and Jaspers' reflections on *the mass*. I also elucidate Kierkegaard's and Jaspers' views on *excellence*, *envy*, *leveling* and *modern media*. Both thinkers provide original and incisive analyses of the decadent features of modern society.

Keywords: Philosophy of existence – Social criticism – The public – The mass – Envy – Leveling – Excellence

Carl Schmitt (1888 – 1985) v roku 1944 napísal, že 19. storočie prinieslo nový filozofický žáner, ktorý označil pojmom *kritika doby*. Tento žáner sa v nemecky hovoriacom prostredí uplatnil najmä po roku 1848 a medzi jeho predstaviteľov patrili Jacob Burckhardt (1818 – 1879), Ernst Troeltsch (1865 – 1923), Max Weber (1864 – 1920), Walther Rathenau (1867 – 1922) či Oswald Spengler (1880 – 1936) (Schmitt 1950, 89-91, 101). Zvláštnu pozíciu v tejto línii mysliteľov zaujíma Kierkegaard, ktorého *kritiku doby* v Nemecku spopularizoval Theodor Haecker (1879 – 1945).¹

Keď Karl Jaspers (1883 – 1969) v roku 1931 v diele *Duchovná situácia doby* predstavil vlastnú diagnózu modernej spoločnosti, vo viacerých ohľadoch nadviazal na Kierkegarda. Reflektoval pritom najmä Haeckerov preklad časti Kierkegaardovho diela *Literárna recenzia* (1846), ktorý vyšiel pod názvom *Kritika súčasnosti* (Kierkegaard 1914). O rok neskôr Jaspers uverejnil upravené vydanie diela, v ktorom bola Kierkegaardova prítomnosť ešte markantnejšia.

Jaspers bol jednou z najdôležitejších postáv filozofickej línie tzv. kierkegaardovskej renesancie, ktorá sa v Nemecku rozvinula najmä v medzivojnovom období. V čase, keď

¹ Podrobnejšiu analýzu Haeckerovej reflexie Kierkegaardovej kritiky doby možno nájsť v mojej práci (Šajda 2014).

bol Kierkegaard v nemeckom akademickom diskurze ešte vzácnosťou, Jaspers ako profesor univerzity v Heidelbergu vydal dielo *Psychológia svetonázorov* (1919), v ktorom venoval veľký priestor Kierkegaardovým myšlienkam. Jaspers predstavil širokú paletu Kierkegaardových pojmov, parafrázoval celé pasáže z jeho diel, spolu s Nietzscheho ho označil za prorocký hlas filozofie 19. storočia a jeho ideové štruktúry prevzal pri opise základných problémov existencie. Jaspersova slávna náuka o hraničných situáciách ľudskej existencie obsahuje viacero dôležitých odkazov na Kierkegaarda. Jaspers z neho vychádza pri opise toho, ako sa človek vyrovnáva s vinou, utrpením, smrťou či paradoxnosťou (Jaspers 1919, 217-218, 225-226, 238, 242, 245-247). Pri skúmaní súčinnosti jednotlivého a všeobecného v ľudskom živote Jaspers podrobne reflektuje Kierkegaardovu teóriu Ja vrátane jeho náuky o zúfalstve ako defektnom vzťahu k sebe samému (Jaspers 1919, 370- 381). V neskorších dielach Jaspers ďalej rozpracoval tézu o historickom význame Kierkegaardovej existenciálne orientovanej filozofie a viaceré jeho podnety úplne asimiloval do svojich filozofických koncepcií (Jaspers 1932; 1935).² Jaspersova autorská recepcia Kierkegaardových myšlienok sa tiahne od obdobia tesne po skončení prvej svetovej vojny až po koniec šesťdesiatych rokov 20. storočia.

V nasledujúcich riadkoch poukážem na tematickú kontinuitu Kierkegaardových úvah, ktoré Haecker vydal v knihe *Kritika súčasnosti*, a Jaspersovho diela *Duchovná situácia doby*. Zameriam sa najmä na pojmy *verejnosť* a *masa* a s nimi súvisiace motívy *význačnosti*, *závisti*, *nivelizácie* a *modernej tlače*. Obidve diela ponúkajú originálnu a prenikavú analýzu úpadkových črt modernej spoločnosti.

Kierkegaard: verejnosť a tlač v prostredí nivelizujúcej závisti. Keď Kierkegaard v roku 1846 komentoval stav súdobej spoločnosti, tvrdil, že jeho dobu, ktorú označil pojmom *súčasnosť*, charakterizuje nadbytok reflexie a nedostatok vášne. Táto kombinácia spôsobuje, že reflexia stráca spojenie s existenciou: zasahuje rovnu uvažovania, extenzívnej komunikácie a každodenného konania, ale nepodnecuje prijímanie existenciálnych rozhodnutí. Súčasná generácia sa vyznačuje stagnáciou v reflexii, ktorá je niekedy vedomým, inokedy nevedomým únikom pred rozhodným konaním.

Sprievodným javom šírenia reflexie bez vášne je vytlačenie intenzívnosti extenzívnosťou. Jednotlivec sa rozvíja tak, že nadobúda znalosti a zručnosti, ale nesmeruje k osobnej *význačnosti*, ktorá je charakteristická pre rozhodného a vášnivo konajúceho človeka. Moment uznania a úcty k význačnosti sa však zo spoločnosti nestráca ani vtedy, keď ľudia k význačnosti nesmerujú. Tlak na extenzívnosť nedokáže túto úctu úplne zničiť, preto sa ju pokúša čo najlepšie zamaskovať. Nevášnivá reflektívna doba vyjadruje úctu k význačnosti negatívnym spôsobom vo forme *závisti*, ktorú si nepripúšťa. Pomocou reflexie sa presviedča, že význačnosť nie je význačnosťou a závisť nie je závisťou: „Znižuje a znižuje význačnosť, až kým naozaj neprestane byť význačnosťou“ (Kierkegaard 1997 – 2013, VIII, 80).

---

² O Jaspersovej postupnej integrácii Kierkegaardových myšlienok do vlastných filozofických projektov viac píše István Czako (Czako 2011, 188-190).

Závisť, ktorá sa v *súčasnosti* rozmáha, je skrytejšia než závisť v dobe, ktorej domiňuje vášeň a nadšenie. Doba, v ktorej jednotlivci prijímajú intenzívne rozhodnutia, dáva závisť určitý charakter – závisť je negatívnym potvrdením konkrétnej význačnosti. Ako príklad Kierkegaard uvádza prax ostrakizmu v starovekom Grécku, ktorá bola negatívnym vyznačením rozhodného človeka. Pripomína ostrakizmus gréckeho štátnika Aristéida (asi 525 – asi 467 pred Kr.), ktorého odsúdili zo závisťi za jeho cnosti a úctu, ktorú vďaka nim požíval: „Muž, ktorý povedal Aristidovi, že hlasoval za jeho vyhnanstvo, pretože sa mu nepáčilo, že Aristida nazývali jediným spravodlivým, vlastne nepopieral Aristidovu význačnosť, skôr priznal niečo o sebe samom: že namiesto toho, aby sa k význačnosti vzťahoval v šťastnej zamilovanosti obdivu, vzťahoval sa k nej v nešťastnej zamilovanosti závisťi“ (Kierkegaard 1997 – 2013, VIII, 80). Ostrakizmus bol teda obranou pred význačnosťou, no nebol jej trivializáciou. Jednotlivci, ktorí význačnosť odmietali, ju rešpektovali, pretože poznali jej silu.

V nevášnivej a nerozhodnej dobe závisť stráca *charakter* a jednotlivci si prestávajú uvedomovať skutočnú povahu jej dynamiky. Bezcharakterná závisť prináša so sebou širokú paletu reinterpretácií, ktoré zahmlievajú fakt, že význačnosť existuje a závisť je jej negatívnym uznaním. Negatívny vzťah k význačnosti zostáva, no mení sa jeho vyjadrenie: Nevášnivá závisť význačnosti nerozumie, preto ju vykladá podľa seba – trivializuje ju (Kierkegaard 1997 – 2013, VIII, 80). Zastretý závistlivý antagonizmus vo vzťahu k reinterpretovanej význačnosti vytvára v spoločnosti novú kohéziu, nepriznaná závisť zjednocuje jednotlivcov. Dochádza k synergickému efektu, vďaka ktorému sa rodí celospoločenský fenomén *nivelizácie*. Tá je umocnením jednotlivých dynamík závisťi, je „negatívnu jednotou negatívnej vzájomnosti jednotlivcov“ (Kierkegaard 1997 – 2013, VIII, 81).³

Nivelizácia sa najviac rozmáha v dobe, ktorej chýba nadšenie, čomu zodpovedá aj povaha jej pôsobenia. Nešíri sa vehementným a erupčivým spôsobom, je „tichou matematickou abstraktnou činnosťou“ (Kierkegaard 1997 – 2013, VIII, 80). V dobe plnej zápalu a revolučných nálad dochádza k výbuchom nazhromaždenej energie, v nevášnivej súčasnosti sa nivelizácia šíri bez veľkého ohlasu. Hoci sa nivelizácia vo vlastnom slova zmysle objavila až v súčasnosti, jej predzvesťou bol vývoj v obdobiach, keď konflikty medzi rôznymi podobami význačnosti oslabili spoločenskú silu význačnosti. Tento vývoj však prebiehal v konkrétnych rámcoch a mal konkrétnych protagonistov, preto mu chýbala sila modernej abstrakcie.

Keďže nivelizácia presadzuje rovnakosť a nevýnimočnosť, nemá žiadnych hrdinov. Aj keď sa šíri vďaka príspevku jednotlivcov, v konečnom dôsledku je (seba)popretím jednotlivca. Vedie ho k tomu, aby sa zriekol svojej jedinečnosti a rozplynul v niečom väčšom. Ako jeden z článkov negatívne zjednoteného davu sa môže podieľať na činnostiach, ktoré pripomínajú význačné skutky – nemotivuje ho však význačný cieľ, ale strach z reflektívneho súdu ostatných. V nivelizovanom prostredí kategória *generácia* triumfuje nad kategóriou *individualita* a jednotlivec sa namiesto realizácie vlastnej suverenity podriaďuje

---

³ Synergii rôznych typov závisťi, ktoré Kierkegaard opisuje, sa venuje aj Milan Petkanič (Petkanič 2010, 24-26). Pozri aj jeho podnetné úvahy o vášni ako protipohybe nivelizácie (Petkanič 2013).

anonymným druhým: „Jednotlivec nepatrí Bohu, sebe samému, milovanej osobe, svojmu umeniu, svojmu poznaniu, nie; tak, ako nevoľník patrí statku, tak si jednotlivec uvedomuje, že vo všetkom patrí abstrakcii, ktorej ho reflexia podriaďuje“ (Kierkegaard 1997 – 2013, VIII, 82). Kľúčovým determinantom jednotlivcovho konania je príznak súdu reflexie, pričom jednotlivec sa neobáva názorového súdu konkrétnych jednotlivcov, ale má neurčitú obavu z niečoho, čo nie je v rukách nikoho konkrétneho. Arbitrom súdu reflexie je *verejnosť*, „negatívne vyššie“ (Kierkegaard 1997 – 2013, VIII, 83), ktorého neohraničenosť jej dáva auru kolosálnosti.

Verejnosť je typický moderný výtvar a jej základnou charakteristikou je to, že „existuje iba *in abstracto*“ (Kierkegaard 1997 – 2013, VIII, 87). V staroveku verejnosť neexistovala: keď o niečom rozhodoval ľud, musel byť prítomný *en masse in corpore* (Kierkegaard 1997 – 2013, VIII, 87), zodpovednosť mala konkrétnu podobu a jednotlivci sa fyzicky zhromaždili. Aj v neskorších dobách, keď proti sebe stáli väčšiny a menšiny a jednotlivci sa pridávali k jednej zo strán, bol v celom rozhodovacom procese prítomný prvok konkrétnosti. Jednotlivec vedel, že svoj osud spája so skutočnými ľuďmi, ktorých postihnú tie isté následky ako jeho. Až v *súčasnosti* sa konštituuje prelud verejnosti, ktorý na rozdiel od skupiny, platformy či národa, nie je bytostne určený ničím konkrétnym. Je abstrakciou bez trvalej identity, nemá bytostnú väzbu na žiadnu myšlienku či hodnotu, jednotlivec do nej patrí vtedy, keď nie je ničím. Musí sa zriecť svojráznosti, pripodobniť sa chimérickej povahe verejnosti a rozplynúť sa v nej: „Niekoľko hodín za deň [jednotlivec] možno patrí do verejnosti, totiž v tých hodinách, keď nie je ničím, pretože v tých hodinách, keď je tým určitým, čím je, nepatrí do verejnosti“ (Kierkegaard 1997 – 2013, VIII, 88). Napriek jej neuchopiteľnosti sa verejnosť bežne považuje za skutočnú skupinu, ku ktorej sa dá priblížiť a pridať.

Bezhraničnosť verejnosti spôsobuje, že pôsobí ako obrovský celok, ktorý svojou veľkosťou prevyšuje konkrétne spoločenstvá ľudí. Táto vehementnosť jej dáva jedinečnú autoritu, ku ktorej sa jednotlivci hlásia, aby posilnili svoje pozície. Verejnosť tento nárok nikomu neupiera, je prístupný komukoľvek a kedykoľvek. Sila odkazu na verejnosť sa prejavuje napríklad vtedy, keď niekto hovorí v jej mene a pri jeho slovách stíchne celý národ (porov. Kierkegaard 1997 – 2013, VIII, 89). Pri bližšom skúmaní sa však majestátnosť verejnosti rozplyva a jej váha je menšia než váha konkrétneho jednotlivca. Verejnosť je totiž „útvárom, ktorý je početnejší než všetky národy spolu, no tento útvar nikdy nedokáže pred nás predstúpiť, ba dokonca nevie poskytnúť jediného zástupcu, pretože sám je čírou abstrakciou“ (Kierkegaard 1997 – 2013, VIII, 87). K jednotlivcom, ktorí sa k verejnosti hlásia a predpokladajú o sebe, že do nej patria, sa verejnosť správa vrtkavo. Nielenže sa k nej nemôžu osobne priblížiť, ale ani si ňou nemôžu byť istí. Komunita alebo národ sa vďaka svojej konkrétnosti vyznačujú zodpovednosťou, a preto keď porušia svoje záväzky, pripisuje sa im vierolomnosť. Verejnosť však jednotlivcovi môže byť dnes spojencom, a zajtra nepriateľom bez toho, aby tým niečo porušila. Je stále tou istou ambivalentnou, abstraktnou verejnosťou bez záväzkov.

Najefektívnejším tvorcom verejnosti je *súčasná* tlač, ktorá sa svojou povahou líši od tlače pôsobiacej v obdobiach konkrétnosti. Vtedy tlač podporuje vášnivosť, pretože sa

zapája do spoločenských konfliktov s určitým hodnotovým obsahom. V súboji rôznych názorových strán sa prikláňa ku konkrétnym pozíciám a zástava ich. Ideové rozdelenie spoločnosti ju vedie k rozhodnej voľbe *bud'* – *alebo*. V spoločnosti, v ktorej ochabla rozhodnosť a vášnivosť a v ktorej nadmerná reflexia oslabil medzilidské záväzky, tlač vytvára fiktívne spoločenstvo verejnosti. Reaguje tak na vzniknuté vzťahové prázdno, no abstrakcia, ktorú vytvára, len prehĺbuje krízu vzťahov. Kierkegaard podotýka, že „tak, ako sú sedaví profesionáli obzvlášť náchylní k tvorbe fantastických zmyslových klamov, nevášnivá, sedavá, reflektovaná doba, v ktorej jedine tlač udržiava aký-taký život vo všeobecnej ospalosti, zasa vytvára fantóm [verejnosti]“ (Kierkegaard 1997 – 2013, VIII, 86). Tlač podporuje život bez väzby na ideu a zosmiešňuje jednotlivcov, ktorí sa nevzdali úsilia o osobnú význačnosť. Verejnosť sa k zosmiešňovaniu význačnosti priznáva podľa potreby – v prípade excesov zo strany tlače sa od nej dištancuje, hoci ju sama na nekonformného jednotlivca poštvá. Necíti pritom žiadne výčitky, pretože tlačové médium je „psom bez pána“ (Kierkegaard 1997 – 2013, VIII, 90), ktorý sa dá v prípade potreby nahradiť.

Kierkegaardov negatívny opis nivelizovanej doby obsahuje aj pozitívny moment. Je ním téza, že jedinec, ktorý odolá tlaku nivelizácie, môže byť touto skúsenosťou vychovaný a zušľachtený (Kierkegaard 1997 – 2013, VIII, 83 – 84). Tak, ako v zápase s nivelizáciou zlyhávajú kolektívne riešenia, aj nivelizácia je bezmocná voči jedincovi, ktorý sa nevzdal vášnivého konania na základe existenciálnej voľby *bud'* – *alebo*.⁴ Na otázku, do akej miery konanie jedincov na základe vášne kvalitatívnej disjunkcie ovplyvní budúcu podobu spoločnosti, Kierkegaard odmieta odpovedať.

2. Jaspers: Závisť a nivelizácia v prostredí aparátu zabezpečenia masy. Jaspers Kierkegaardovu diagnózu stavu modernej spoločnosti rozvíja a aplikuje na vlastnú dobu. V diele *Duchovná situácia doby* na viacerých miestach zdôrazňuje prenikavosť Kierkegaardových postrehov. Tvrdí pritom, že Kierkegaard pochopil vývoj, ktorý v jeho dobe ešte nebol až taký znepokojujúci, no v 20. storočí sa prudko zintenzívnil. Kierkegaardova diagnóza je preto aktuálnejšia v prvej polovici 20. storočia, než bola v čase svojho vzniku. V povojnovom období znejú Kierkegaardove postrehy mimoriadne výstižne. Jaspers na to poukazuje hneď v úvode knihy: „Prvú rozsiahlu kritiku vlastnej doby, ktorá sa svojou vážnosťou líši od všetkých predchádzajúcich, priniesol *Kierkegaard*. Jeho kritiku... počúvame aj ako kritiku našej doby; javí sa nám tak, akoby ju napísal včera“ (Jaspers 2008, 29).⁵

Jaspers produktívne nadväzuje na kierkegaardovské témy a akcenty v úvahách o aktuálnej situácii celého západného civilizačného priestoru. Jeho východiskom je konštatovanie, že rýchly technický rozvoj umožnil nevídané zabezpečenie životných potrieb nás, čo spôsobilo populačnú explóziu. Z Európy zmizli hladomory, rozšírila sa zdravotná

---

⁴ Kierkegaard sa sústreďí predovšetkým na náboženského jedinca, ktorý má oporu vo večnosti (Kierkegaard 1997 – 2013, VIII, 85).

⁵ Český preklad som kvôli plynulosti čítania poslovenčil. Pozri aj Jaspersov výrok: „Kierkegaard a Nietzsche sú vedúcimi mysliteľmi...To, akým spôsobom obaja zvestujú ničotu, po vojne počúvame ako nikdy predtým“ (Jaspers 2008, 33).

a sociálna starostlivosť, vzrástla životná úroveň. Tento vývoj so sebou priniesol dôraz na racionalizáciu a mechanizáciu konania, ktoré sa realizujú v rámci obrovského výkonného aparátu, ktorý zabezpečuje potreby nás. Účasť jednotlivcov na chode tohto aparátu je dobrovoľná a prirodzená, pretože je v ich vlastnom záujme. Ich rozhodujúcim vkladom je výkon vo funkcii, ktorú v aparáte zastávajú. V tejto situácii sa človek stáva „súčasťou mašinérie“ a jeho význam sa odvodzuje od funkčnej výkonnosti (Jaspers 2008, 48-50). Aby mašinéria aparátu fungovala optimálne, musí sa orientovať podľa vlastností masy – tá je však bytostne nejednoznačná.

Určiť vlastnosti masy ako takej je nemožné, pretože je to neurčité množstvo ľudí, ktorého povaha môže byť akákoľvek. Keďže masa je „vonkajškovo kvantitatívna, zostáva v skutočnosti bezpodstatná“, je „niečím obrovským, ale tam, kde ju chceme uchopiť, zmizne“ (Jaspers 2008, 50).⁶ Nemožno ju vymedziť prostredníctvom konkrétnych kvalitatívnych určení.

O vlastnostiach masy má zmysel hovoriť až v súvislosti s jej konkrétnymi prejavmi, ktoré sa konštituuju v určitých kontextoch. Existuje prechodné združenie jednotlivcov v *dave*, ktorý charakterizuje impulzivita, sugestibilita, netolerantnosť či vrtkavosť. Masa sa prejavuje aj v podobe *verejnosti*, ktorú spája určitá mienka. Vo verejnosti sa jednotlivec pridáva k „bezmenným druhým“, ktorých síce nestretáva, ale spolu s nimi názorovo vládne. Nástrojom vlády je *verejná mienka*, ktorá sa prezentuje ako názor všetkých. Tento rozhodujúci nástroj si však jednotlivec nikdy nedokáže úplne prisvojiť, pretože si ho zároveň nárokuje aj iní a verejná mienka sa prikláňa raz tam, a hneď zas inam. V okamihu sa môže zmeniť na svoj opak. Je „neuchopiteľná, a preto vždy klamná, momentálna a prchavá ako nič, ktoré sa ako nič veľkého počtu v okamihu stáva ničiacou i povznášajúcou mocou“ (Jaspers 2008, 51). Duchovné spojenie s verejnosťou je teda zradný spolok s nespoľahlivou abstrakciou, ktorej anonymná mohutnosť sa môže v okamihu rozplynúť. Masa ako verejnosť je „fantóm veľkého počtu, ktorý sa domnieva, že tu je, bez toho, aby bol v akomkoľvek človeku“ (Jaspers 2008, 51). Tretím kontextualizovaným prejavom masy je *masa rozčlenená v aparáte*. Jestvujú rôzne kolektívy, ktoré v aparáte zabezpečovania potrieb nás plnia určitú funkciu a riadi ich kvantitatívna väčšina. Jednotlivec je v týchto kolektívoch platný primárne ako kvantitatívna jednotka a jeho pôsobnosť je spojená s momentom nahraditeľnosti. Každý kolektív má iné vlastnosti, preto je adekvátnejšie hovoriť o *masách* než o *mase* (Jaspers 2008, 51-52). Hoci masy za bežných okolností tiahnu k priemernosti a v styku s mnohými ľuďmi sa presadzujú priemerné očakávania, v určitých okamihoch sa dokážu vzopäť k význačnosti. Vďaka svojej premenlivosti vedia prekvapiť. Takéto vzopätie síce nastáva iba v prchavých okamihoch, no účinnosť masy je

---

⁶ Za zmienku stojí skutočnosť, že Heidegger, ktorý sa tiež zaujímal o Kierkegaardovu (a Haeckelovu) kritiku masových aspektov modernej spoločnosti, zaujal k Jaspersovej knihe ostro kritický postoj. V liste Rudolfovi Bultmannovi z 29. augusta 1932 uviedol, že je z nej „zhrozený“ (porov. Thonhauser 2014, 334-335). Mnohí komentátori si všimli príbuznosť Heideggerovho pojmu *ono sa* s Kierkegaardovým pojmom *verejnosti*, resp. *davu*, Heidegger však v tejto súvislosti na Kierkegarda v *Bytí a čase* neodkazuje. Zaujímavým príspevkom k súvislostiam Jaspersovej a Heideggerovej recepcie Kierkegarda je štúdia Jakuba Mareka (Marek 2014).

vtedy oveľa väčšia ako účinnosť vášnivého a rozhodného jednotlivca.

Základným dôsledkom pôsobenia masy na jednotlivca je sebaodcudzenie, ktoré podporuje vznik *závisti*. Človek sa neorientuje na to, čo je jeho, ale na to, čo patrí iným. Seba samého interpretuje cez to, čo chcú iní: „Keď je človek ako masa, nie je sám sebou. Masa... rozpúšťa; chce vo mne niečo, čím nie som“ (Jaspers 2008, 52). Moment potlačenia jedinečnosti a neporovnateľnosti jednotlivca spôsobuje, že v mase sa jednotlivci zameriavajú na porovnateľné. Vďaka neustálemu porovnávaniu sa rozmáha *skrytá závisť* a súperenie o maximalizáciu vlastníctva, pôžitku, možností a moci. Masový človek chce dosiahnuť to, čo dosiahol niekto iný, jeho ciele nemajú vnútorné, ale iba vonkajšie určenie. Ak niečo nie je predmetom porovnávania, je to nezaujímavé a nepodstatné. Všadeprítomný moment porovnávania má za následok, že masová doba je dobou sebaaprezentácie a reklamy: demonštrácie toho, že jednotlivec dosiahol to, čo chcú všetci.

Pôsobenie jednotlivca v aparáte masového poriadku charakterizujú viaceré napätia. Jednotlivec dobrovoľne vykonáva funkciu, ktorá slúži mase, no vzdoruje úplnej redukcii na funkčný článok. Nechá sa pohltiť masovým dianím, nechce sa však úplne vzdať existenciálneho sebaurčenia. Preto keď výraznejšie podlieha masovosti, spúšťa sa v ňom obranná reakcia. Zvyšovanie závislosti a zastupiteľnosti sprevádza rast ľahostajnosti voči aparátu. Čím viac sa jednotlivec v mase stáva ničím, tým bližšie je k revolte proti masovému poriadku. Výkonný aparát, ktorý zabezpečuje potreby masy, jednotlivca chráni i ohrozuje, pomáha mu prežiť a zároveň ho zvečňuje. Jednotlivec akceptuje rolu „kolieska v stroji“ pre výhody, ktoré z toho plynú, no za určitou hranicou sa preňho nesamostatnosť stáva neznesiteľnou (Jaspers 2008, 54-56).⁷ Momentom krehkosti aparátu masového zabezpečenia je to, že nedisponuje mechanizmom sebakorekcie, ktorý by obmedzoval masifikáciu jednotlivca.

Vnútorný postoj, ktorý technicko-masový svet propaguje, je postoj vecnosti. Jeho uplatňovanie vytvára ideálne podmienky pre šírenie *nivelizácie*. Jednotlivec sa zapája do toho, čo robia ostatní, a riadi sa aktuálne platnými pravidlami. Dôležitá nie je jeho osobná zaangažovanosť na kolektívnych činnostiach, ale vecná spolupráca s ostatnými a podanie očakávaného výkonu. V záujme hladkého priebehu spolupráce je nevyhnutné, aby sa rozhodovanie jednotlivca orientovalo na kompromis, nie na kvalitatívnu disjunkciu *bud' – alebo*. Čoraz pevnejšie ukotvenie jednotlivca v celku masy spôsobuje, že možnosť samostatného zápasu za určité presvedčenie sa mu javí ako čoraz vzdialenejšia. Kolektívna snaha nevyčnievať je *nivelizáciou* v pravom slova zmysle, ktorá nastoľuje „panstvo vysávajúceho typizmu“ (Jaspers 2008, 58, pozri aj 81-82).

Nivelizácia neutralizuje korene jednotlivca, ktoré sú súčasťou jeho špecifickosti a jedinečnosti. Na rozdiel od funkčnej odlišnosti, ktorú vyžaduje aparát masového poriadku, je odlišnosť pôvodu a osobného zakorenenia jednotlivcov prekážkou ich plynulého zapojenia do aparátu. Nivelizácia preto oslabuje väzbu medzi jednotlivcom a domovom, manželstvom, rodinou a tradíciou, ktoré ho vzdŕaľujú od masového poriadku. Oslabuje

---

⁷ V tejto súvislosti je zaujímavá poznámka Istvána Czakóa: „Podľa Jaspersa Kierkegaardovo myslenie kulminuje v odkrytí existenciálnych možností moderného existujúceho jednotlivca“ (Czakó 2014, 286).

tým aj jeho vedomie minulosti a posilňuje jeho orientácia na prítomnosť. Čím je zabúdanie minulého intenzívnejšie, tým viac je jednotlivec k dispozícii aparátu: „Zvecnený, od svojich koreňov odtrhnutý človek akoby stratil to bytostné... Ako človek, ktorý žije zo dňa na deň, má za cieľ – okrem okamžitého pracovného výkonu – už len dosiahnutie *čo najlepšieho miesta v aparáte*“ (Jaspers 2008, 61, 66-68). Nivelizácia teda jednotlivca motivuje vymedziť sa voči tomu, čo rezonuje s jeho potrebou existenciálneho sebaurčenia.

V spoločnosti, v ktorej dominuje neobmedzený dôraz na spoločné, dochádza k radikálnemu zjednocovaniu. Prirodzená rozmanitosť sa redukuje na preferované typy, ktoré sú určujúce pre všetkých. Príkladom je redukcia životných cyklov na *mladosť* ako všeobecne žiadaný typ života. Keďže poriadok masového zabezpečenia zdôrazňuje výkonnosť, od jednotlivcov sa očakáva mladosť alebo aspoň schopnosť konkurovať mladosti. Preto sa v spoločnosti rozmáha „predstieranie mladosti“ či už zo strany starých ľudí, alebo zo strany detí. Toto predstieranie je dobrovoľné, pretože so starobou a detstvom sa spája deficit dôstojnosti. Nivelizuje sa móda, spôsoby komunikácie, systém vzdelania. Cieľom vzdelania nie je vytvoriť vrstvu vzdelancov, ale splniť nároky, ktoré na vzdelanie kladie priemerný človek. Systematickému vzdelávaniu preto dominuje účelnosť, parciálnosť, stručnosť a poskytovanie rýchlej intelektuálnej satisfakcie (Jaspers 2008, 59-60, 115-116).

Prominentnú úlohu v nivelizovanom masovom aparáte zohráva *tlač*. Jej súčasná pôsobnosť je výrazne širšia než pôvodné poslanie *služby*, ku ktorému sa pridal moment *vládnutia*. Služba sprostredkovania správ sa zmenila na širokospektrálnu formáciu mäs a reflexiu ich života: „Noviny sú duchovným pobývaním našej epochy ako vedomia, ako sa toto pobývanie uskutočňuje v masách“ (Jaspers 2008, 121). Novinári požívajú v spoločnosti úctu vďaka svojej schopnosti vyjadriť to, čo má silu okamihu, jazykom, ktorý je prístupný mnohým. Komunikačným východiskom novinára sú predstavy o živote, aké má masový človek prítomnosti. Adekvátne vyjadrenie aktuálneho diania na základe týchto predstáv vyžaduje zručnosť, no snaha reflektovať inštinkty miliónov vedie k zníženiu zodpovednosti a kreativity novinára. Potreba odbytu tlače motivuje novinárov nielen k nenáročnému štýlu písania vyhľadávajúcemu senzácie, ale aj k závislosti od požiadaviek tých, ktorí masu ovládajú. Duchovnú moc tlače však v nivelizovanej dobe možno využiť aj na podporu jednotlivcov usilujúcich o autenticitu existencie. V „suti toho, čo sa denne tlačí, sa môžeme stretnúť s drahokamami vľadu“ (Jaspers 2008, 122) a tlač sa môže stať súčasťou spoločenského pohybu, ktorý bude protitrendom nivelizácie.

Napriek rastúcemu tlaku nivelizácie Jaspers predpokladá, že v aparáte masového zabezpečenia zostane dostatok „medzier“, v ktorých sa rozvinie slobodomyselnosť. Samotné fungovanie aparátu generuje odpor tým, že neobmedzuje redukciu jednotlivca na funkciu. Popretie nezávislosti jednotlivca je dynamikou, ktorá sa obracia proti sebe samej.

Účasť na živote masy neuspokojuje človeka v jeho celostnosti, a preto sa človek prirodzene odkláňa od masy. Jednotlivci, ktorí vzdorujú nivelizácii, môžu koordinovať svoje konanie a stať sa spoločenskou silou. Jaspers však neočakáva skorý spoločenský úspech takejto sily.

3. Záver. Jaspersova reflexia spoločenskej situácie západného sveta v tridsiatych rokoch 20. storočia potvrdzuje správnosť tematických ťažísk, ktoré určil Kierkegaard takmer sto rokov pred ním. Vývoj v druhej polovici 19. storočia a na začiatku 20. storočia umocnil problémy, ktoré Kierkegaard považoval za príznaky krízy modernej spoločnosti. Jaspers doplnil, rozvinul a aktualizoval Kierkegaardovu diagnózu doby.

Jaspers nadväzuje na Kierkegaardov pojem *verejnosti* dvomi spôsobmi. Na jednej strane priamo preberá pojem verejnosti ako určitého typu masy, na druhej strane sa Kierkegaardovým pojmom inšpiruje pri opise masy vo všeobecnosti. Kierkegaardove podnety využíva pri analýze masy v užšom i širšom zmysle. Podstatnejšia je kontinuita pojmov verejnosť/masa, pretože kontextuálnemu prejavu masy ako verejnosti Jaspers venuje iba malý priestor.

Pre Kierkegaardovu *verejnosť* i Jaspersovu *masu* je príznačné, že pôsobia ohromujúco, no ich veľkosť je nepreskúmateľná. Kierkegaardova *verejnosť* je úplne fantómová – to je črta, na ktorú upozorňuje aj Jaspers, ten však pozná aj členený typ masy. Anonymnosť a abstraktnosť verejnosti i masy spôsobuje, že sa k nim nedá osobne priblížiť. Zostávajú neuchopiteľné a vzdialené, nie je možné sa s nimi bezprostredne stretnúť. Z ideového hľadiska sú nespoľahlivé a nepredvídateľné. Hoci sú pre jednotlivca v určitých ohľadoch lákavé, nakoniec sa v nich stráca a rozplýva. Obidva tieto celky presadzujú priemernosť, nevýnimočnosť a nevášnivnosť, no Jaspers pozná aj zriedkavý typ masy, ktorá smeruje k význačnosti. Jaspers nepreberá Kierkegaardov motív stagnácie v reflexii, skôr zdôrazňuje moment technizácie, mechanizácie a redukcie jednotlivca na funkciu v aparáte masového zabezpečenia. Týchto dvoch mysliteľov však spája zistenie, že moderný masový jednotlivec smeruje k extenzívnemu rozvoju zručností a znalostí bez toho, aby uskutočňoval intenzívne sebaformačné rozhodnutia typu *bud' – alebo*.

Dôležitým prienikom obidvoch diagnóz modernej spoločnosti je poukázanie na rozdoch *nivelizácie*. Hlavným aktérom šírenia nivelizácie je verejnosť, resp. masa, ktorá v jednotlivcovi paralyzuje existenciálnu rozhodnosť a motivuje ho k tomu, aby bol ako ostatní. Hegemónia spoločného neutralizuje kvalitatívne rozdiely, ktoré sú súčasťou jedinečnosti jednotlivca. Kierkegaard i Jaspers poukazujú na súvis medzi nivelizáciou a závisťou, no vysvetľujú ho odlišne. U Kierkegarda je závisť negatívnym vyjadrením pretrvávajúcej úcty k osobnej význačnosti, u Jaspersa je následkom povrchného porovnávania sa nivelizovaných jednotlivcov.

Kľúčovým komunikačným orgánom verejnosti, resp. masy je tlač, ktorá je najefektívnejším nástrojom šírenia nivelizácie. Tlač je prejavom životaschopnosti masovej abstrakcie, aktívne potláča výnimočnosť a propaguje kult priemernosti. Vo svojej podstate je však ambivalentná. Obidvaja filozofi uznávajú, že tlač môže pôsobiť aj antinivelizačne. Kierkegaard takéto pôsobenie vidí v minulých podobách tlače, no vo svojej dobe ho nepredpokladá. Jaspers takúto možnosť považuje za aktuálnu aj vo svojej dobe.

Hoci Kierkegaardova i Jaspersova *kritika doby* je zameraná primárne diagnosticky, obsahuje aj náznaky ďalšieho vývoja. Ani jeden z nich neočakáva skorý ústup nivelizačnej vlny. Nepredpokladajú však ani absolútne víťazstvo nivelizácie nad jednotlivcom. Zhodujú sa v tom, že nivelizačný proces obsahuje vnútorné rozpory, ktoré možno využiť,

a že jeho limitou je jednotlivec, ktorý mu vedome vzdoruje. Kierkegaard je skeptický voči spoločnému postupu nekonformných jednotlivcov, no Jaspers ho vníma pozitívne a koordináciu antinivelizačných aktivít si vie predstaviť aj v mediálnom prostredí. Jaspersov pohľad pôsobí optimistickjšie, obsahuje však kontroverzný predpoklad, že nivelizáciu možno poraziť jej vlastnými zbraňami.

Literatúra

- CZAKÓ, I. (2011): Karl Jaspers. A Great Awakener's Way to Philosophy of Existence. In: Jon Stewart (ed.): *Kierkegaard and Existentialism*. In: Kierkegaard Research: Sources, Reception and Resources, vol. 9. Aldershot: Ashgate, 155-197.
- CZAKÓ, I. (2014): Das Problem des religiösen Akosmismus in der Kierkegaard-Rezeption von Karl Jaspers. In: *Kierkegaard Studies Yearbook*, ed. by Heiko Schulz, Jon Stewart, Karl Verstrynge and Peter Šajda. Berlin and Boston: Walter de Gruyter, 285-300.
- JASPERS, K. (1919): *Psychologie der Weltanschauungen*. Berlin: Springer.
- JASPERS, K. (1932): *Philosophie*. Berlin et al.: Springer.
- JASPERS, K. (1935): Herkunft der gegenwärtigen philosophischen Situation (die geschichtliche Bedeutung Kierkegaards und Nietzsches). In: Karl Jaspers: *Vernunft und Existenz. Fünf Vorlesungen*, Groningen: J.B. Walters, 1-27.
- JASPERS, K. (2008): *Duchovní situace doby [1932]*; prel. Milan Váňa. Praha: Academia.
- KIERKEGAARD, S. (1914): *Kritik der Gegenwart*; prel. a vyd. T. Haecker. Innsbruck: Brenner-Verlag.
- KIERKEGAARD, S. (1997 – 2013, VIII): En literair Anmeldelse. In: *Søren Kierkegaards Skrifter*, bd. 1-28, K1-K28 (komentáre). Redaktion Niels Jørgen Cappelørn, Joakim Garff, Jette Knudsen, Johnny Kondrup, Alastair McKinnon og Finn Hauberg Mortensen. København: Gad, bd. 8, 5-106.
- MAREK, J. (2014): Mezi abstrakci a teologií. Dědictví Kierkegaardova projektu subjektivního myslitele u Karla Jaspersa a Martina Heideggera. In: Aleš Novák (ed.): *Heidegger v dialogu*. Praha: Togga, 153-165.
- PETKANIČ, M. (2010): *Filozofia vášne Sorena Kierkegaard*. Kraków: Towarzystwo Słowaków w Polsce.
- PETKANIČ, M. (2013): O vášni ako vóli k existencii. *Filozofia*, 68 (1), 62-73.
- SCHMITT, C. (1950): Donoso Cortés in gesamteuropäischer Interpretation. In: Carl Schmitt: *Donoso Cortés in gesamteuropäischer Interpretation. Vier Aufsätze*. Köln: Greven Verlag, 80-114.
- ŠAJDA, P. (2014): Haeckerova kritika liberálnej tlače inšpirovaná Kierkegaardom. *Filozofia*, 69 (5), 378-387.
- THONHAUSER, G. (2014): Von der Kulturkritik der „Menge“ zur existenzialen Analytik des „Man“. In: *Kierkegaard Studies Yearbook*; ed. by Heiko Schulz, Jon Stewart, Karl Verstrynge and Peter Šajda. Berlin and Boston: Walter de Gruyter, 329-356.

Príspevok vznikol vo Filozofickom ústave SAV ako súčasť grantového projektu VEGA č. 2/0050/14 *Existencia, socialita a étos konania: fenomenologické výzvy a existenciálne súvislosti*.

Peter Šajda
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava 1
Slovenská republika
e-mail: sajdu@yahoo.com